

УДК 378.147

Власенко О. М.

ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуті сучасні підходи до визначення поняття “активна громадянська позиція”, “громадянське суспільство”, “громадянські цінності”, “активний громадянин”; виділені основні ознаки активного громадянства в зарубіжних концепціях. Автор досліджує теоретичні погляди зарубіжних вчених із проблеми громадянськості, системи громадянських цінностей в науковій літературі, визначає характерні особливості різних зарубіжних наукових теорій у контексті проблеми формування активної громадянської позиції в освітньому середовищі навчального закладу. Автор розглядає зарубіжні моделі формування активної громадянської позиції школярів в освітніх закладах, зазначає, що в даний час загальноновизнаною є необхідність громадянського виховання молоді, розробки єдиної державної політики в галузі громадянської освіти, громадянської ідеології, яка б консолідувала українське суспільство на основі громадянських цінностей.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянськість, громадянська освіта, громадянське виховання, активна громадянська позиція, громадянські цінності, школярі, освітній заклад.

Сучасні кризові політичні, економічні та соціальні явища в українському суспільстві вимагають шукати шляхи перетворення України на конкурентоспроможну державу в Європі та світі. Особливо важливим для нас є вивчення досвіду державотворення, побудови системи національних інтересів, безпеки життя, технічного розвитку, якості життя та соціальних стандартів країн Європи та світу.

Для подолання байдужості, жорстокості та насильства, споживацтва та бездуховності необхідно звернутися до вічних цінностей, які завжди були притаманні українцям, зокрема любові до рідної землі, мови, патріотизму, поваги до інших, толерантності, справедливості, гідності, відповідальності та працелюбства. Оскільки саме ці споконвічні цінності дозволять об'єднати громадян нашого суспільства в боротьбі із соціальними, економічними, екологічними та, звісно, політичними проблемами для консолідації суспільства в спільноту активних громадян, які знають свої права та обов'язки, вміють їх захищати, поважаючи верховенство закону та права.

Проблема системи громадянських цінностей, громадянськості, активної громадянської позиції розкрита в низці досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: І. Бех, Л. Божович, С. Бок, Б. Боуден, Х. Булл, Л. Девіес, О. Дем'янчук, Д. Ікеда, М. Євтух, М. Едвардс, Р. Крабтрі, В. Кузь, К. Лім, О. Любар, М. МакКензі, Р. Манк, О. Пометун, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, К. Чорна, М. Чепіль, Х. Шаттл, Я. Шольте, Л. Шульц та ін.

Мета статті полягає у визначенні основних ідей формування активної громадянської позиції особистості в зарубіжних освітніх моделях.

Громадянське суспільство – це об'єднання людей, які мають спільні цінності й уявлення про спосіб й стиль життя. Громадянству передусє поняття «активний», яке виражає стурбованість, відповідальність, участь кожного члена суспільства в житті суспільства як соціального агента, «двигуна», ініціатора дій та нових ідей, який висловлює думки, приймає рішення в соціальних заходах [1; 2; 3].

Наприкінці ХХ століття багато розвинених країн світу почали відчувати загрозу демократії через імміграцію, байдужість та апатію молодого покоління, відсутність соціальної та громадянської активності. Для того щоб подолати вищезазначені проблеми, уряди країн Європи та світу (Великобританія, Данія, Німеччина, Франція, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія) вирішили ввести ідею «громадянських цінностей» в освітні заклади [4], яка б позиціонувала школярів як активних громадян країни, а вчителі допомагали б учнями навчитися ініціювати власні дії [5], стати відповідальними громадянами на місцевих, національних та світових рівнях. Тому, незважаючи на постійні дискусії щодо трактування поняття «громадянськість», у державних документах та навчальних планах «громадянськість» з'являється у вигляді трьох взаємопов'язаних ідей: інформованість громадянина щодо демократичних й політичних аспектів суспільства; власне призначення в суспільстві, усвідомлення свого місця в цьому суспільстві та повагу до інших; активна громадянська позиція, тобто реалізація отриманих знань на практиці та вміння поводити себе «цивілізовано», відчувати місцеву культуру та ідентичність, соціальну справедливість, спиратися на усталені локальні – соціальні, професійні та релігійні – контакти [6].

Розглянемо деякі зарубіжні моделі формування громадянських цінностей у контексті проблематики дослідження.

Педагогічний конструктивізм, запропонований Ж. Піаже, представляє освітню модель, ключова ідея якого полягає у вивченні за допомогою практики, тобто освітній процес розглядається як процес адаптації молодого людини та створення педагогічних умов для активного засвоєння школярами нового досвіду та конструювання власного розуміння держави, громадянства, громадянських цінностей [7; 8]. В основі конструктивістської парадигми, яка була запропонована в якості відповідної практики для навчання громадянству, покладено декілька керівних принципів: принцип самостійності (учні самостійно усвідомлюють поняття держави, громадянства, громадянських цінностей у взаємодії з іншими людьми та з їх оточенням; принцип інтеграції (взаємозв'язку освітнього процесу з життям, соціально-емоційними зв'язками, а не вивчення окремих фактів чи явищ); принцип наступності та системності (становлення взаємозв'язку освітнього процесу з життям, соціально-емоційними зв'язками залежить від попередніх знань); принцип гуманізації освітнього процесу та демократизму.

Модель педагогічного конструктивізму Ж. Піаже ґрунтується на його поглядах щодо психологічного розвитку дитини, яка навчається через пізнання, необхідність взаємодії із середовищем, тому така модель зосереджена переважно на окремому учневі і не враховує соціальні та культурні аспекти, пов'язані з ним [7; 8].

Сьогодні на міжнародному рівні освіти з питань громадянських цінностей існує загальне переконання, що найкраща практика в освіті громадянства носить у цілому конструктивістський характер і повинна залучати учнів до змістовної діяльності, покликаної допомогти їм розуміти і розвивати громадянські ідеї і практики, іншими словами, освітні заклади, які діють демократично на основі активної участі школярів, створюють мікроклімат відкритості для обговорення в класі, залучають учнів до участі в шкільному житті, – є ефективними в процесі формування громадянських цінностей та активної громадянської позиції дітей [9; 10].

Модель соціального конструктивізму, описана радянським вченим Л. Виготським, стала популярною в країнах Західної Європи та знайшла своє відображення в спробах вирішити вищезгадану проблему, оскільки освітній процес повинен відбуватися через взаємодію учня з його оточенням, взаємодію з людьми в цьому оточенні, й соціальним й культурним походженням дитини [11]. Школярі, особливо старших класів, повинні відчувати демократію у своєму повсякденному житті, орієнтуватися в емоційних й соціальних зв'язках, взаємодіях зі своїми однолітками, що дозволить дітям критично усвідомлювати, консолідувати свої попередні знання, отримані в результаті взаємодії поза класом.

Модель трансформаційного навчання Дж. Мезірова передбачає не просто набуття знань, а нову інтерпретацію попереднього досвіду, що, у свою чергу, слугує орієнтиром для майбутніх дій й відкриває можливості для входження старшокласника в громадянське життя в новій якості. Дана модель вимагає «трансформації» освітніх програм, в яких основна увага приділяється розвитку особистості, включає спільне дослідження, двосторонність процесу навчання і, як результат, – критичний аналіз політичних, економічних й соціальних проблем суспільства для їх подальшого вирішення. Теорія трансформаційного навчання була спочатку розроблена Джеком Мезіровим [12] у контексті освіти для дорослих, коли науковець досліджував перепідготовку жінок, які поверталися на роботу із соціальної відпустки. Трансформаційне навчання пов'язане з усебічним розвитком особистості на емоційному та когнітивному рівнях, включаючи почуття, переконання, відносини, звички, цінності та дії [13; 14]. Якщо людина починає критично усвідомлювати свої дії та уподобання, вона відкриває для себе нові альтернативи, а отже – змінює погляд на явища та речі навколо неї, на суспільство загалом.

У зарубіжній науковій літературі зустрічаємо 8-сходову модель громадянської участі Р. Харта [15], яка є соціально-залежною моделлю та забезпечує міцну основу для пропаганди й активної участі школярів у громадянському житті суспільства. Активна участь громадян у суспільних процесах може відбуватися такими

кроками: від спільного прийняття рішень; або ініціативи й управління з боку дорослих, але інтерпретації молоддю; або прийняття рішень дорослими за умови участі молоді як рівноправних партнерів; консультації молоді; виконання молоді конкретних ролей або завдань у рамках проекту; до формальної участі молодих людей із метою представлення цієї категорії населення як такої тощо. 8-сходова модель участі Р. Харта являє собою ієрархічну модель можливостей формування громадянських цінностей, активної громадянської позиції дітей, визначаючи різну ступінь автономії школярів – від звичайної маніпуляції до участі у спільних рішеннях з дорослими. Р. Харт наполягав на участі школярів в органах місцевого самоврядування для формування в дітей прихильності до своєї місцевої громади.

Соціально-залежна модель громадянства Т. Кокберна підкреслює зв'язок між громадянами в суспільстві за допомогою прав й обов'язків. Т. Кокберн підтримує практику громадянства, в якій діти та дорослі співпрацюють, а діти позиціонуються як соціальні суб'єкти, їх внесок у розвиток суспільства оцінюється іншими. Тому виникає необхідність створення середовища для школярів в освітніх закладах та розробку громадського простору для молоді для реалізації даної моделі, інакше, на думку Т. Кокберна, соціальні відносини можуть породжувати залежних й девальвованих дітей [16, с.112].

Більш пізньої моделлю формування громадянських цінностей та активної громадянської позиції дітей та молоді є модель Г. Лансдауна, описана в праці «Країни, які розвивають можливості дитини» [17]. Ця модель виступає за участь дітей у створенні суспільних змін і розвитку незалежності, але автор визнає, що можливості цієї моделі варіюються в залежності від досвіду, здібностей й соціокультурного середовища дитини. Вчителі та громадські діячі повинні сприяти участі школярів у суспільних процесах відповідно до їх здібностей, успішності, вікових та індивідуальних особливостей.

Модель формування громадянських цінностей Я. Кульніч пропонує розглядати школярів як політичних суб'єктів, які включені в політичну культуру суспільства. Дослідник наводить приклади з життя безпритульних дітей у Бразилії, які згуртувалися разом, намагаючись захиститися, як варіант національної політики для вирішення проблем дітей. Я. Кульніч розробляла ефективні форми й методи активної участі школярів у суспільному житті країни [18].

Аналізуючи вищезгадані моделі формування громадянських цінностей, які позиціонують дітей як соціальних агентів і активно підтримують участь дітей у житті суспільства в будь-якому віці, розуміємо, що вони першочергово були створені для дорослих. І домінування дорослих моделей формування громадянських цінностей та активної громадянської позиції в контексті громадянської освіти та виховання схиляє ці моделі до патерналізму, тобто поведінки держави та її інститутів у відношенні до громадян, суспільства як «батько» до «дітей» в патріархальній родині. І, як наслідок, створення обмеженого доступу дітей до ресурсів та їх економічна залежність від дорослих впливають на їх здатність говорити самих за себе.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у вказаному напрямі. Зарубіжні моделі формування громадянських цінностей та активної громадянської позиції школярів освітніх закладів, незважаючи на дискусійні моменти, створили можливості в освітньому середовищі школи формувати знання, уміння та навички, які допомагають школярам не тільки бути обізнаними, свідомими й відповідальними громадянами, які знають про свої обов'язки й права, виконують ефективну роль у суспільстві на місцевому, національному та міжнародному рівнях, але й сприяти духовному, моральному, соціальному й культурному розвитку кожного випускника освітнього закладу, який згодом вплине на суспільне життя школи, кварталу, спільноти й світу загалом.

Використана література:

1. Delanty G. Theorizing citizenship in a global age. In W. Hudson, & S. Slaughter. (Eds.). *Globalization and Citizenship* (pp. 15-29). New York : Routledge, 2007.
2. Delanty G. Communitarianism and citizenship. In E. F. Isin & B. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 161-174). London : Sage Publications Ltd., 2002.
3. Isin E., & Turner B. *Citizenship studies: An introduction*. In E. Isin & B. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 1-10). London : Sage, 2002.
4. Hahn S. Building the foundation for global citizenship: A pilot project. *The Modern Language Journal*, 1983, 67(2), 152-158. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/328290>.
5. Arendt H. *The human condition* (2nd ed.). Chicago: The University of Chicago Press, 1958/1998.
6. Williams J. Introduction. In N. Dower & J. Williams (Eds.), *Global citizenship: A critical introduction* (pp. 1-8). New York : Routledge, 2002.
7. Piaget J. *The origins of intelligence in children*. New York : International University Press, 1952.
8. Piaget J. *Play, dreams and imitation in childhood*. London : Routledge, 1962.
9. Frye M., Lee A. (Eds.) *Character education informational handbook and guide*, 2002. Retrieved from <http://www.ncpublicschools.org/charactereducation/handbook/pdf/content.pdf>.
10. Saballa M., & Smith, K. Working with children to create policy: The case of the Australian Capital Territory's Children's Plan. In G. MacNaughton, P. Hughes & K. Smith (Eds.), *Young children as active citizens* (pp. 62-76). Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2008.
11. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М. : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
12. Kitchenham A. The Evolution of John Mezirow's Transformative Learning Theory. *Journal of Transformative Education*, 2008. pp. 104–123.
13. Biesta G. Education and the democratic person: Towards a political conception of democratic education [Electronic Version]. *Teachers College Record*, 2007, 109, 740-769. Retrieved March 29, 2009, from <http://www.tcrecord.org>.

14. Biesta G. How to exist politically and learn from it: Hannah Arendt and the problem of democratic education [Electronic Version]. Teachers College Record, 2010, 112 9-10. Retrieved August 28, 2009, from <http://www.tcrecord.org/content.asp?contentid=15744>.
15. Hart R. Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. London : Earthscan Publications, 1997.
16. Cockburn T. Children and citizenship in Britain: A case for a socially interdependent model of citizenship. Childhood. 1998. 5(1). 99–117.
17. Lansdown G. (). Innocenti insight: The evolving capacities of the child. Florence : UNICEF Innocenti Research Centre. 2005.
18. Kulnych J. No playing the public sphere: Democratic theory and the exclusion of children. Social theory and practice. 2001. 27(2). 231–265.

References:

1. Delanty G. Theorizing citizenship in a global age. In W. Hudson, & S. Slaughter. (Eds.). Globalization and Citizenship (pp. 15-29). New York: Routledge, 2007.
2. Delanty G. Communitarianism and citizenship. In E. F. Isin & B. Turner (Eds.), Handbook of citizenship studies (pp. 161-174). London: Sage Publications Ltd., 2002.
3. Isin E., & Turner B. Citizenship studies: An introduction. In E. Isin & B. Turner (Eds.), Handbook of citizenship studies (pp. 1-10). London: Sage, 2002.
4. Hahn S. Building the foundation for global citizenship: A pilot project. The Modern Language Journal, 1983, 67(2), 152-158. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/328290>.
5. Arendt H. The human condition (2nd ed.). Chicago: The University of Chicago Press, 1958/1998.
6. Williams J. Introduction. In N. Dower & J. Williams (Eds.), Global citizenship: A critical introduction (pp. 1-8). New York: Routledge, 2002.
7. Piaget J. The origins of intelligence in children. New York: International University Press, 1952.
8. Piaget J. Play, dreams and imitation in childhood. London: Routledge, 1962.
9. Frye M., Lee A. (Eds.) Character education informational handbook and guide, 2002. Retrieved from <http://www.ncpublicschools.org/charactereducation/handbook/pdf/content.pdf>.
10. Saballa M., & Smith, K. Working with children to create policy: The case of the Australian Capital Territory's Children's Plan. In G. MacNaughton, P. Hughes & K. Smith (Eds.), Young children as active citizens (pp. 62-76). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
11. Vygotskiy L.S. Psikhologiya razvitiya cheloveka [Psychology of human development]. – M.: Izd-vo Smysl; Izd-vo Eksmo. 2005. – 1136 s.
12. Kitchenham A. The Evolution of John Mezirow's Transformative Learning Theory. Journal of Transformative Education, 2008; pp. 104–123.
13. Biesta G. Education and the democratic person: Towards a political conception of democratic education [Electronic Version]. Teachers College Record, 2007, 109, 740-769. Retrieved March 29, 2009, from <http://www.tcrecord.org>.
14. Biesta G. How to exist politically and learn from it: Hannah Arendt and the problem of democratic education [Electronic Version]. Teachers College Record, 2010, 112 9-10. Retrieved August 28, 2009, from <http://www.tcrecord.org/content.asp?contentid=15744>.
15. Hart R. Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. London: Earthscan Publications, 1997.
16. Cockburn T. Children and citizenship in Britain: A case for a socially interdependent model of citizenship. Childhood, 1998, 5(1), 99-117.
17. Lansdown G. (). Innocenti insight: The evolving capacities of the child. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre. 2005.
18. Kulnych J. No playing the public sphere: Democratic theory and the exclusion of children. Social theory and practice, 2001, 27(2), 231-265.

Власенко О. Н. Зарубежные модели формирования активной гражданской позиции школьника в образовательном учреждении

В статье рассмотрены современные подходы к определению понятия “активная гражданская позиция”, “гражданское общество”, “гражданские ценности”, “активный гражданин”; выделены основные признаки активного гражданства в зарубежных концепциях. Автор исследует теоретические взгляды зарубежных ученых по проблеме ответственности, системы гражданских ценностей в научной литературе, определяет характерные особенности различных зарубежных научных теорий в контексте проблемы формирования активной гражданской позиции в образовательной среде учебного заведения. Автор рассматривает зарубежные модели формирования активной гражданской позиции школьников в образовательных учреждениях, отмечает, что в настоящее время общепризнана необходимость гражданского воспитания молодежи, разработка единой государственной политики в области гражданского образования, гражданской идеологии, которые могли бы консолидировать украинское общество на основе гражданских ценностей.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданственность, гражданское образование, гражданское воспитание, активная гражданская позиция, гражданские ценности, школьники, образовательное учреждение.

Vlasenko O. M. Foreign models of active civil attitude formation of students at schools

The article deals with modern approaches to the definition of «active citizenship», «civil society», «citizenship values», «active citizen»; the main features of active citizenship in foreign concepts are highlighted. The author investigates the theoretical views of foreign scientists on the issue of citizenship, the system of citizenship values in the scientific literature, defines characteristic features of various foreign scientific theories in the context of the problem of forming an active civic position in the educational environment of an educational institution. The author examines foreign models of formation of an active citizenship attitude of pupils in educational institutions, notes that at present, the need for citizenship education of young people, the development of a unified state policy in the field of citizenship education, and a citizenship ideology that could consolidate Ukrainian society on the basis of citizenship values is universally accepted.

Key words: civil society, citizenship, citizenship education, citizenship education, active citizenship position, citizenship values, students, educational institutions.